

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální patologie a sociologie

Děti v sociálně vyloučených lokalitách

Bakalářská práce

Autor:	Michaela Cinová
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Forma studia:	kombinovaná
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Tereza Raszková
Oponent práce:	Mgr. Lucie Špráchalová

Zadání bakalářské práce

Autor:	Michaela Cinová
Studium:	P16K0304
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální patologie a prevence
Název bakalářské práce:	Děti v sociálně vyloučených lokalitách
Název bakalářské práce Aj:	Children in socially excluded localities

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce si klade za cíl popsat faktory ovlivňující děti v sociálně vyloučených lokalitách. Definuje základní pojmy z problematiky. Zabývá se vznikem sociálně vyloučených lokalit, jejich popisem a životem dětí v těchto lokalitách. Zvláštní pozornost je věnována prevenci rizikových faktorů při výchově dětí. Empirická část práce obsahuje kvalitativní šetření.

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0. KALEJA, Martin a ZEŽULKOVÁ, Eva. Školská inkluze versus exkluze: vybrané kontexty vzdělávání sociálně vyloučených dětí a žáků s potřebou podpůrných opatření. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky, 2016. ISBN 978-80-7464-840-3. NIKOLAI, Tomáš a SEDLÁČKOVÁ, Petra. Příběhy ze špatné čtvrti, aneb, Jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství. 1. vyd. Praha: Člověk v tísni, 2007. ISBN 978-80-86961-45-3. PIORECKÝ, Viktor. Příručka pro obce- agentura pro sociální začleňování/Vzdělávání. 1. vyd. Praha: Úřad vlády pro ČR - odbor pro sociální začleňování, 2012. ISBN 978-80-7440-068-1. ŠORMOVÁ, Kateřina. Jak čtou Romové: kvantitativní výzkum úrovně čtenářské gramotnosti romských žáků. 1. vyd. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016. ISBN 978-80-7308-595-7.

Garantující pracoviště:	Katedra sociální patologie a sociologie, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Tereza Raszková
Oponent:	Mgr. Lucie Špráchalová
Datum zadání závěrečné práce:	22.1.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

.....

Michaela Cinová

PODĚKOVÁNÍ

Mé poděkování patří vedoucí bakalářské práce Mgr. et Mgr. Tereze Raszkové za odborný přístup k mé práci a trpělivou podporu. Za podporu děkuji i partnerovi a dcerám.

Anotace

CINOVÁ, Michaela. *Děti v sociálně vyloučených lokalitách*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 44 s. Bakalářská práce.

Práce popisuje faktory ovlivňující děti v sociálně vyloučených lokalitách. Definuje základní pojmy z problematiky. Zabývá se vznikem sociálně vyloučených lokalit, jejich popisem a životem dětí v lokalitách. Poukazuje na aktuální problémy v daném tématu, jako jsou vzdělávání, bydlení, nezaměstnanost či dluhy. Pozornost je věnována i vztahu ke vzdělávacímu systému a souvislostem spojeným s implementací inkluzivního vzdělávání. Práce zmiňuje sociálně patologické jevy, které se v sociálně vyloučených lokalitách vyskytují. V navazujících kapitolách se práce věnuje důsledkům sociálního vyloučení, které plynou ve vztahu k dětem, v těchto lokalitách žijících. Zvláštní pozornost je věnována prevenci rizikových faktorů při výchově dětí. Empirická část práce obsahuje kvalitativní šetření, popisuje koncepci výzkumného šetření a jednotlivé kazuistiky, které jsou podstatou výzkumného šetření.

Klíčová slova: sociální vyloučení, chudoba, vzdělávání, nezaměstnanost, sociálně patologické jevy, rodina

Annontation

CINOVÁ, Michaela. *Children in socially excluded localities*. Hradec Králové: Faculty of education, University of Hradec Králové, 2019. 44 pp. Bachelor Degree Thesis

This thesis describes factors influencing children in socially excluded locations. It defines the basic concepts of the problematics. It deals with the formation of socially excluded locations, their description and children's life in those locations. It points out the current problems of the given topic, such as education, accommodation, unemployment or debts. Attention is also given to the relationship towards the educational system and connections related to the implementation of inclusive education. The work mentions socially pathological phenomena which are present in socially excluded locations. In the follow-up chapters, the work deals with the consequences of social exclusion which arise from the relationship towards children living in those locations. Special attention is dedicated to the prevention of risk factors when upbringing children. The empirical part of the work contains qualitative investigation, describes the conception of research investigation and individual casuistry which is the essence of research investigation.

Keywords: social withdrawal, poverty, education, unemployment, socially pathological phenomena, family

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:.....

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod	9
1 Základní vymezení pojmu	10
2 Charakteristika sociálně vyloučené lokality	12
3 Dětství v sociálně vyloučených lokalitách.....	16
4 Sociální vyloučení a společnost.....	21
5 Problémy v sociálně vyloučených lokalitách.....	22
5.1 Nezaměstnanost, dluhy	22
5.2 Bydlení	23
5.3 Sociálně patologické jevy v sociálně vyloučených lokalitách	24
6 Důsledky sociálního vyloučení pro děti	26
7 Prevence rizikových faktorů při výchově dětí	28
8 Koncepce a metodika	31
8.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky	31
8.2 Výzkumná metoda	32
8.3 Kazuistiky	33
8.4 Shrnutí šetření	38
Závěr	39
Seznam použité literatury	40

Úvod

Bakalářská práce je zaměřena na exkurz do tématu sociálního vyloučení, konkrétně dětí. Domnívám se, že se jedná o velmi důležité téma, neboť se začíná dotýkat stále více lidí, počet sociálně vyloučených lokalit i přes intervence z různých oblastí narůstá. Již se nejedná o marginální problém týkající se pouze menšin, ale alarmující je také nárůst osob sociálně vyloučených či sociálním vyloučením ohrožených z řad majority. Zvláštní pozornost je věnována dětem, v těchto lokalitách žijících. Cílem je popsat faktory, ovlivňují děti v sociálně vyloučených lokalitách, neboť mnohdy se nejedná o první generaci, která v níže uvedených podmínkách vyrůstá, ale můžeme hovořit již o několikáté generaci vyrůstající v tomto prostředí, která veškeré kontexty spojené s životem v sociálně vyloučených lokalitách přijala za standardní. V uvedeném kontextu lze hovořit o takzvané kultuře chudoby, konceptu Oscara Lewise, který zkoumal podobnost jedinců v rodinných strukturách, mezilidských vztazích, zvycích, hodnotovém systému a v orientaci v čase. Kulturu chudoby označoval jako návod na život, připravený soubor řešení a problémů, který plní významnou adaptivní funkci. Dle Lewise, kultura chudoby představuje pevné a předvídatelné vzory, přestože se z vnějšího pohledu zdá nestabilní a neuspořádaná. V tomto prostředí se objevují jevy jako rezignace, alkoholismus, lichva, gamblerství, závislost na dávkách sociální podpory a jiné. Koncept kultury chudoby není dominantní vůči kulturním či etnickým specifickým, ale ve vztahu k dominantní třídě a jejím hodnotám jako jsou bohatství, šetrnost a možnost individuálního společenského vzestupu. Dosažení těchto hodnot označuje Lewis, pro příslušníky kultury chudoby za velmi nízké a předávání zmíněných vzorců chování za, víceméně, jediné řešení. (Lewis, 1966, online) Jedním z objektů zájmů mé práce je zaměření se na mapování adaptivních mechanismů pro život v sociálně vyloučené lokalitě.

Autoři, kteří se uvedenou problematikou více zabývají, jsou například Mareš (2001), či Matoušek (2003). Závěrečná práce je určena zejména široké veřejnosti a studentům zajímajícím se o problematiku sociálního vyloučení.

1 Základní vymezení pojmu

První kapitola popisuje základní pojem problematiky – sociální vyloučení. Vychází z především obecných zdrojů. Jak uvádí Nikolai, pojem má kořeny v 70. letech ve Francii. Poprvé byl použit pro označení situace lidí, žijících na okraji společnosti, odříznutých od pracovních příležitostí a zároveň od sociální sítě. Pojem získal na popularitě a postupně byl přejímán i v ostatních zemích. Zároveň se jeho význam rozšířil i na jiné jevy, než jsou nezaměstnanost a špatné sociální zabezpečení osob. V 80. letech se již sousloví sociální vyloučení běžně používá ve většině západoevropských zemí, a to zejména jako zástupný výraz pro pojem chudoba. (Nikolai, 2007, s. 13) Vyloučení bylo již v dávné historii považováno za jeden z trestů, jak uvádí Raszková a Hoferková, jednalo se o tzv. institut psance, tedy situaci, kdy byl jedinec potrestán za svůj čin odloučením od společnosti, nesmělo mu být pomáháno a nesměl být nikým podporován, směřoval k přímé záhubě. (Raszková a Hoferková, 2018, s. 21) V paralele k dnešní společnosti tento přístup neplatí zcela, jedinec se může vyloučit sám, druhá polovina výše popsaného je však platná, sociální vyloučení přímo směřuje k záhubě. Dle Matouška termín sociální vyloučení označuje obvykle komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, respektive nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt. Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce (u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání), bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. (Matoušek, 2003, s. 73) Dle Mareše se jedná se o dlouhodobé vykořenění ze stávajícího systému, nemusí se vždy jednat o selhání jedince, ale může se jednat o selhání legislativního či rodinného systému. (Mareš, 1999, s. 25) V rámci legislativy je sociální vyloučení pojímáno v rovině prevence, zákon o sociálních službách používá termín nepříznivá sociální situace, kterou definuje jako fázi předcházející sociálnímu vyloučení. Za nepříznivou životní situaci považuje osoby, které jsou ohroženy krizovou situací, životními návyky, způsobem života vedoucím ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňujícím prostředím,

ohrožením práv a oprávněných zájmů trestnou činností. (Zákon č. 108/2006 Sb., § 3, online)

Budeme-li se bavit o Romech, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, je třeba se podívat ještě hlouběji, sociální vyloučení může, mimo jiné, představovat problém spjatý s identifikací sebe samého a svých hodnot. Dle autorů (Kukla a kolektiv, 2016) před druhou světovou válkou žily na území dnešní České republiky skupiny takzvaných českých a moravských Romů, které se v letech 1939–1945 staly vedle Židů další pronásledovanou skupinou z důvodu rasy. Od roku 1942 byli Romové, kteří neuposlechli vládního nařízení o trvalém usazení, transportováni do takzvaných cikánských táborů v Letech u Písku a v Hodoníně u Kunštátu. Odtud byli Romové přesunuti do táborů Osvětim II-Březinka, Buchenwald, Mittlebau a další. Ze zhruba šesti tisíc osob patřících k českým a moravským Romům zbylo šest set Romů (Kukla a kolektiv, 2016, s. 281). Niediek uvádí, že byly v letech 1965–1970 uskutečněny pokusy o řešení takzvané cikánské otázky organizovaným rozptylem Romů ze slovenských osad do oblastí s rozvinutým průmyslem v Čechách. Romské obyvatelstvo tímto mělo být plně asimilováno. Bauman a May hovoří o takzvané diasporizaci, kdy se lidé, kteří mají jinou rodnou zemi než tu, ve které pobývají, neasimilují a chtějí si zachovat vlastní identitu. (Bauman, May, 2010, s. 25) Niediek dále uvádí, že po období sametové revoluce došlo k největšímu propadu Romů, došlo k zániku pracovních míst, hodně Romů bylo propuštěno ze zaměstnání, a jelikož byli nejhůře vzdělaná skupina obyvatelstva, neobstáli v konkurenci. (Niediek, 2013, s. 48) Došlo tak k postupnému zániku původních hodnot Romů, rozpadu tradičních rodin a cesty k asimilaci. Pro Romy je zmíněná situace o to složitější, neboť nemají původní domov jako například Židé, kteří si v roce 1946 založili stát Izrael, pro Romy to znamená cestu do slepé uličky, neboť ztrácí své původní hodnoty a nepřijímají hodnoty majoritní společnosti. To v důsledku představuje vyčlenění ze společnosti a život na okraji společnosti. Celý stav doprovází ještě jeden paradox, dle posledního sčítání lidu, v roce 2011 se k romské národnosti přihlásilo pouze 13 150 osob, i přestože neoficiální údaje hovoří až o 300 000 Romech žijících na území České republiky. (Národnost romská vyplnilo 13 tisíc lidí, online) Můžeme tedy spekulovat nad tím, zdali se nechtějí k romství hlásit z důvodu možnosti opakování neblahé historie či z důvodu míry se naplno ztotožnit s romstvím.

2 Charakteristika sociálně vyloučené lokality

Ve druhé kapitole je popsáno vymezení sociálně vyloučené lokality a její charakteristika.

Sociálně vyloučené lokality lze označit jako geografická území, kde žijí lidé sociálně vyloučení; v České republice se jedná zejména o vymezenou část obce (ulici, dům), většinou v ne zcela odpovídajícím technickém (staré rozpadlé budovy) a hygienickém stavu (chybí přístup k vodě, kanalizaci, elektřině). Často zde chybí i základní složky občanské vybavenosti (obchod, vzdálený přístup k integrované hromadné dopravě, lékař, škola, školka a další). Dle Analýzy sociálně vyloučených lokalit lze lokalitu označovat jako sociálně vyloučenou, pokud zde dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvku na živobytí). Vedle materiálně-prostorové dimenze v těchto definicích hraje důležitou roli i symbolická dimenze. Sociálně vyloučené lokality jsou vnímány jako romské, a to i v případech, kdy Romové v dané lokalitě netvoří statistickou většinu. Hranice lokality mohou být i symbolické (když je lokalita vnímána jako tzv. špatná adresa, hovoří se o ní jako o domu hrůzy, ghettu, Bronxu, apod.). Z uvedeného vymezení plyne určité riziko, že za sociálně vyloučené lokality bude považováno každé místo obývané Romy. (Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR, online) Charakteristické pro lidi žijící v sociálně vyloučených lokalitách je nízké vzdělání, nízká kvalifikace, nezaměstnanost, nelegální práce (práce na černo), závislost na sociálních dávkách, špatný zdravotní stav, zvýšený výskyt sociálně-patologických jevů, vysoké zadlužení osob, nedostatečný přístup k informacím. Nikolai k uvedenému ještě dodává, že chybí orientace na přítomnost, diskriminace (v oblasti práce a bydlení, vzdělávání dětí), neřeší se velikost (může se jednat o část obce, ulici, dům), je izolována – nedostačující občanská vybavenost, mnohdy nulová, nedostatek pracovních příležitostí v okolí, obydlí jsou ve velmi špatném stavu – rozpadlá, špatné hygienické podmínky, nepořádek, hluk ve dne i v noci. Ostatní obyvatelé mají špatné mínění o lokalitě, dochází ke stigmatizaci a stírají se sociální rozdíly mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit – všichni jsou na tom stejně špatně, na stejném dně. Lokalita brání rozvoji přilehlých částí obce (nikdo tam nechce stavět, bydlet nebo podnikat).

Dochází k rozšiřování lokality, samovolně či cíleným stěhováním do dané lokality ze strany obce a tím dochází k prohlubování sociálně patologických jevů. (Nikolai, 2007, s. 14)

Od 1. 6. 2017 vešla v platnost novela zákona č. 111/2006 Sb., o hmotné nouzi (Zákon č.111/2006 Sb., § 33, online), která umožňuje obcím vydat takzvané opatření obecné povahy pro oblasti se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů, kdy § 33d popisuje, o co se přesně jedná. Je to například časté porušování veřejného pořádku, nepříznivé vlivy působící na děti a osoby pod vlivem návykových látek. Je-li takto daná oblast označena, není již možné, aby místní pobočka Úřadu práce vyplácela lidem zde žijícím dávku hmotné nouze, doplatek na bydlení. Cílem novely měla být snaha o eliminaci míst se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů, především sociálně vyloučených lokalit. V realitě tomu ne vždy tak je. Ukončení vyplácení doplatku na bydlení, znamená migraci rodin z těchto oblastí do oblastí v nejbližším okolí, kde opatření není uplatňováno. Daná oblast (obec) se náhlému přísunu nových obyvatel začne bránit a opatřením také vyhlásí, neboť se obává sestěhovávání většího počtu obyvatel ze sociálně vyloučených lokalit. Například město Kladno vyhlásilo jako oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů celé město (Omezení doplatku na bydlení, online), to představuje důsledky pro všechny občany (například pokles cen nemovitostí, neatraktivnost ze strany investorů) a prohlubování sociálního napětí. Za preventivní nástroj tento represivní krok považovat nelze.

Počet sociálně vyloučených lokalit se od roku 2006 téměř zdvojnásobil, z 310 sociálně vyloučených lokalit na 606. Počet obyvatel v těchto lokalitách se od roku 2006 zvýšil takřka dvojnásobně, z původních cca 60–80 tisíc lidí na 95–115 tisíc lidí. V porovnání s rokem 2006 přibývá lokalit, kde Romové netvoří většinu obyvatel, byť jsou stále v menšině. V lokalitách přibývají obecně chudí, velmi často nezaměstnaní lidé, jejichž životní situace v zásadě replikuje situaci romské populace (zadluženost, nízké vzdělání apod.). Vedle nich přibývá v lokalitách seniorů z majoritní populace. Byl identifikován enormní nárůst počtu lidí žijících v ubytovnách. V roce 2008 bydlelo v jiné formě bydlení, kam patří i ubytovny, 7 115 dospělých osob a 3 912 dětí (celkem 11 027 osob), které pobíraly doplatek na

bydlení. V prosinci 2014 už bydlelo v jiných formách bydlení celkem 28 600 příjemců doplatku na bydlení, to jest včetně společně posuzovaných osob 47 500 lidí. Z toho 27 000, včetně společně posuzovaných osob, bydlelo na ubytovnách. Mezi příjemci doplatku na bydlení v jiné formě bydlení jich celkem 7 300 mělo v péči nezletilé dítě, z toho 2 700 jich bydlelo na ubytovnách. (Analýza sociálně vyloučených lokalit v České republice, online)

Osoby ohrožené sociálním vyloučením

Osoby ohrožené sociálním vyloučením můžeme stanovit dle Šťastné následovně: mladí dospělí po střední škole, etnické menšiny a osoby z jiného sociokulturního prostředí, imigranti a azylanti, osoby bez přístřeší, osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody a osoby opouštějící zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, oběti trestné činnosti, oběti domácího násilí, oběti obchodu s lidmi, osoby komerčně zneužívané, osoby pečující o osobu blízkou, ženy s malými dětmi, muži v obdobné situaci jako matky samoživitelky, matky samoživitelky, osoby dlouhodobě vyčleněné z trhu práce, senioři, osoby pod hranicí chudoby. (Šťastná, 2016, s. 52) Největší skupinu osob v sociálně vyloučených lokalitách tvoří Romové. Ke vzniku sociálního vyloučení dochází zejména díky kumulaci sociálně nepříznivých sociálních jevů – dlouhodobá nezaměstnanost, nízký stupeň vzdělání, předluženost. Sekundárně se pak v lokalitách objevují sociálně patologické jevy – záškoláctví, kriminalita, gamblerství, toxikomanie a jiné. Sociální vyloučení je nebezpečné procesem cyklení při řešení problému. Například, ztratí-li člověk zaměstnání, nezvládá dodržovat své závazky, půjčuje si peníze, nestačí splácet, dostává se do střetu s exekucí a přichází o vše, co doposud měl. Jak uvádí Kukla a kolektiv, protože v lokalitách vidí většinový občan často Romy, dochází k závěru, že právě Romové mají k takovému životu zvláštní kulturně dané a výchovou předávané předpoklady. Alternativní systém hodnot, který se vytváří v podmínkách dlouhodobé chudoby, však platí pro všechny lidi na světě, kteří se ocitli v podobné situaci. Tito lidé se dostávají do takzvané pastí chudoby, ze které už nemají šanci uniknout, protože jim chybí vzdělání, kvalifikace a sociální a komunikační dovednosti. Reagují na situaci tím, že si vytvářejí zvláštní adaptační vzorce,

například rezignují na dosažené vzdělání a úspěch ve většinové společnosti. (Kukla a kolektiv, 2016, s. 285)

3 Dětství v sociálně vyloučených lokalitách

Jak uvádí Matějček, kromě výchovy je celá řada činitelů v hmotném i společenském prostředí dítěte, které mají vliv na jeho vývoj – podnebí, výživa, bydlení, početnost rodiny, zaměstnání rodičů a mnoho dalších faktorů. (Matějček, 2012, s. 83) Jak je zřejmé, dle Mareše, výchova dítěte ve standardních podmínkách je velmi náročná, o to více v podmínkách sociálně vyloučené lokality, která obsahuje charakteristiky popsané výše. Děti jsou již odmala konfrontovány s chudobou, s chudobou relativní i absolutní. Absolutní chudoba je definována jako stav, kdy dochází k neuspokojování základních potřeb. Relativní chudoba je vymezena obecným standardem dané společnosti. (Mareš, 2001, s. 63) Nikolai popisuje že, jsou děti zvyklé žít na malém prostoru, žijí ve větší skupině osob, nemají dostatek soukromí, svůj vlastní prostor nemají žádný, o vlastním pokojíčku a stolu se nedá hovořit vůbec. Jsou zvyklé na nestandardní hygienické podmínky – ne vždy jsou funkční toalety, koupelny, někde není ani dostupná voda a elektřina, v bytě mohou být štěnice, vši. Děti jsou například vychovávány rodiči, kteří nejsou trvale legálně zaměstnání, jsou závislí na dávkách sociální podpory, mají vyšší počet exekucí, objevují se u nich sociálně patologické jevy – alkoholismus, závislost na návykových látkách, gamblerství, domácí násilí, trestná činnost a tak dále. V důsledku toho rodina nemá prostředky na zajištění potřeb dětí – nákup jídla, oblečení pro děti, hračky, školní potřeby, školky, kroužků či výletů. (Nikolai, 2012, s. 18) Standardní pojetí výchovy, jakožto procesu, v němž jednotlivci, skupiny či instituce v souladu s reprodukčními potřebami, zájmy a cíli působí na jednotlivce a utváří tak individuální předpoklady k zastávání společenských pozic a rolí u další generace a její předpoklady k využití a rozvinutí hodnot dané kultury. (Maříková, Petrušek, Vodáková, 1996, s. 1402) Je tedy v této situaci absolutně nemyslitelné. Děti jsou tak odkázány na nepodnětné prostředí, které je velmi omezuje ve vývoji. Rodiče se mnohdy cítí nejistěji v jejich přirozeném prostředí, tedy sociálně vyloučené lokalitě, nechodí s dětmi na pravidelné lékařské prohlídky, neúčastní se třídních schůzek, nedochází do pedagogicko-psychologických poraden, vzhledem k finanční situaci nenavštěvují ani jiné instituce (kino, plovárnu, volnočasové kroužky atp.). To je ale spojeno s dalšími následky, u dětí se objevují nemoci, které nejsou dlouhodobě

zajištěny, například poruchy emocí a chování, kdy jsou primárně řešeny obtíže s jasnými fyzickými příznaky. Jak uvádí Vojtová, roli zde hraje právě včasná intervence. Autorka dále popisuje tři základní aspekty, které rozlišují problémové chování a poruchu chování – jeden z aspektů je v motivaci nežádoucího chování, další aspekt je v časovém období a poslední v intenzitě nežádoucích projevů chování a ve způsobech podpory a intervence. Jako jeden z činitelů v rozvoji poruchy chování a emocí označuje právě rizika spojená se sociálním okolím dítěte, s jeho vnějším prostředím, s příležitostmi a bariérami, které mu toto sociální okolí poskytuje pro učení se chování a vytváření návyků chování. Nejčastěji se jedná o nedostatečné či nevhodné modely chování v rodině, které znamená přijetí nevhodného modelu, hodnot atd., citové strádání či zanedbávání, celková absence citové vazby na klíčovou osobu v dětství, která zakládá problémy v navazování sociálních vztahů do celého života či oslabená schopnost dítěte porozumět chování spolužáků, kdy v určitých sociálních situacích bývají děti v riziku poruch chování a emocí necitlivé, reagují agresivně či nepřiměřeně a tím neustále zhoršují svou pozici v kolektivu. (Vojtová, 2008, s. 43) Rodiče a děti se tedy cítí nejistěji a nejbezpečněji ve svém přirozeném prostředí sociálně vyloučené lokality, zde mnohdy žijí i jiní příbuzní. V kontaktu vně sociálně vyloučené lokality se nemusí cítit bezpečně.

Vztah k vzdělávacímu systému

Vágnerová uvádí, že první informací o tom, kdo přijde do kolektivu, je pro ostatní jeho zevnějšek. Poukazuje na to, že dítě, které je atraktivní v rámci aktuálních normativních kritérií, bývá preferováno dospělými i vrstevníky. I zde se projevuje vliv sociálního stereotypu, podle něhož vše hezké je zároveň dobré. Dítě má představu, jak mají vrstevníci vypadat, a když se od tohoto stereotypu nějak odchylují, jsou pro ně méně atraktivní. Shoda s normou uspokojuje jeho potřeby jistoty (Vágnerová, 2000, s. 129) Romské dítě se s tím, že je odlišné, setkává většinou právě až ve škole, neboť pro něj je normou, že je tmavé, na rozdíl pro ostatní děti, pro které právě znamená narušení ukotveného stereotypu. Většinou bývá v tuto dobu i poprvé označeno jako cikán. (Bittnerová, 2013, s. 117) Následně je stigmatizováno tím, že bydlí v sociálně vyloučené lokalitě. Mnohdy nenosí do školy

pomůcky, nenosí svačiny, nechodí v čistém oblečení a nemá podporu v přípravě do školy. Dítě se v takovém prostředí cítí odcizené, nedokáže navázat vztahy s ostatními. Škola se tak nestane jedním z jeho přirozených prostředí, ale nechtěným prostředím, ve které nemá důvěru. Dítě také nemá dostatek vzorů ve svém nejbližším okolí, neboť žije v sociální izolaci lokality, těžko přijímá vzory vně lokality, neboť má odlišné normy od majoritní společnosti, tedy jednání, které je ve společnosti považováno za obvyklé. Cíl života v lokalitě je jediný – přežít, pokud nedojde k naplnění prvního stupně pyramidy Abrahama H. Maslowa v hierarchii potřeb, tedy základních tělesných a biologických potřeb, není ani možné postoupit výše. (Maslow, 2017, s. 32) Bývalo pravidlem, že děti ze sociálně vyloučených lokalit navštěvovaly praktické školy, tedy segregované školy. Jak uvádí Šromová, romští rodiče mnohdy nebyli dostatečně informováni o tom, co konkrétně pro jejich dítě znamená přechod na základní školu praktickou. (Šromová, 2016, s. 53)

Od 1. 9. 2016 však začala platit novela školského zákona, která přinesla základní změny ve vzdělávání. Je zde ukotveno nové pojetí podpory žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Upouští se od dříve aplikované kategorizace dětí dle jejich diagnózy, naopak se diagnóza stává prostředkem k nastavení cílené podpory ve vzdělávání žáků podle jejich vzdělávacích potřeb. (vyhláška č. 27/2016, online) Agentura pro sociální začleňování uvádí, že kvalitní vzdělávání dětí a mladých lidí je základem dlouhodobého a pozitivního řešení situace sociálně vyloučených lokalit. Cílem je zajistit, aby pokud možno všechny děti prošly běžným vzdělávacím systémem, v takzvaném hlavním vzdělávacím proudu, dohromady s dětmi ostatními, protože jedině takové nastavení vzdělávacího systému může být oporou budoucí společenské soudržnosti a zároveň vzestupné sociální mobility obyvatel sociálně vyloučených lokalit. (Finanční dopady předčasných odchodů ze vzdělávání, online) Dopady aplikace inkluzivního vzdělávání monitoroval výzkum Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Respondenti výzkumu, konkrétně 507 učitelů a 126 ředitelů uvádí, že díky změně mohli dětem se speciálními vzdělávacími potřebami poskytnout lepší podporu (49 % dotázaných), 72 % ředitelů nevnímá financování podpůrných opatření jako zásadní bariéru pro vzdělávání žáků se speciálně vzdělávacími potřebami. Dále 78 % učitelů a 80 % ředitelů by uvítalo intenzivnější metodickou podporu od školských poradenských zařízení. Co lze považovat za

nezajímavější výstup výzkumu, jsou data mapující zkušenost se vzděláváním žáků se speciálně vzdělávacími potřebami. Zde 94 % ředitelů škol uvádí, že již mají dlouhodobé zkušenosti se vzděláváním takovýchto žáků. (Moree, 2018, s. 8) Nepotvrzuje to tedy veřejné mínění, které bylo monitorováno v rámci výzkumu společnosti (Jaké jsou skutečné postoje veřejnosti k inkluzi, online), kde se 31,5 % stavělo negativně vůči inkluzi a 53 % bylo spíše proti inkluzi. Nejvíce vyhranění byli překvapivě mladí lidé mezi 18. a 29. rokem života s konstatováním, že nejmenší podporu má začlenění dětí s mentálním handicapem a romských dětí. V komparaci s výše uvedeným lze tedy konstatovat, že veřejné mínění nekoresponduje s aplikovanou praxí.

V rámci novely školského zákona došlo k významnému posunu i v rámci předškolního vzdělávání. Od 1. 1. 2017 jsou všechny 5leté děti povinny navštěvovat vzdělávací zařízení. Cílem je příprava dítěte na zdárný vstup na základní školu. Dítě může navštěvovat vzdělávací zařízení či ho zákonný zástupce může vzdělávat individuálně, uvedený záměr musí zákonný zástupce oznámit řediteli mateřské školy, do které je dítě zapsáno, nejpozději tři měsíce před začátkem školního roku. Mateřská škola následně stanoví termíny a způsob ověřování. Pro zákonné zástupce, které dítě nepřihlásí do vzdělávacího zařízení, ani nepožádají o individuální plán, plynou sankce. Ředitelé škol, kam budoucí žák přísluší svou takzvanou spádovostí, by měli nahlásit nečinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí a ten by měl dále konat a může požadovat po zákonných zástupcích až 5 000 Kč, jelikož se jedná o přešůpek. (Vyhláška č. 27/2016 Sb., online) Obecně prospěšná společnost Člověk v tísni na zmíněné téma realizovala kvalitativní výzkum, kde se zaměřila na zpětnou vazbu od rodičů a učitelek v mateřských školách; poukazuje na pozitiva, negativa a doporučení týkající se povinného předškolního roku. Jako pozitiva uvádí například rozšíření sociálních kontaktů dětí, ale i rodičů, a tím snazší zapojení do kolektivu. Rodiče si dále pochvalovali zlepšení užívání českého jazyka dětmi a větší samoobslužnost dětí. Jako negativa výzkum označuje delší průběh adaptace dětí, upozorňuje, že děti nejsou zvyklé na větší kolektiv. Ze strany pedagožek byly nejvíce zmiňovány nedostatečné rodičovské kompetence. Jako doporučení je uvedena ještě včasnější intervence. (Inkluzivní vzdělávání, online) Bittnerová dále uvádí, že u romských rodin chybí období adolescentního věku. Uvádí, že kolem 15. roku věku,

tedy s koncem povinné školní docházky, jsou děti považovány za malé dospělé se vším všudy. Takto staré děti již začínají být zapojovány do ekonomických struktur rodiny, chlapci například začínají pracovat se svými příbuznými neoficiálním způsobem v partách. Rodiče trvají na vyučení nebo získání kvalifikace, většinou ale nejsou důslední a mnohdy situace ústí v ukončení docházky. (Bittnerová, 2013, s. 136) Rádl ještě doplňuje, že v raném věku jsou schopni rodiče akceptovat majoritní instituce – školy, avšak se stoupajícím věkem dítěte zájem rodičů klesá a začíná se stávat opomíjeným. Představa životní dráhy není spojena se vzděláním a školou, ale s životní dráhou rodiny. (Rádl, in Bittnerová, 2010, s. 146)

4 Sociální vyloučení a společnost

Ke vzniku sociálního vyloučení dochází zejména díky kumulaci sociálně nepříznivých sociálních jevů – dlouhodobá nezaměstnanost, nízký stupeň vzdělání, předluženost. Sekundárně se pak v těchto lokalitách objevují sociálně patologické jevy, jak uvádí Kraus a Hroncová (2010, s. 10), sociálně patologické jevy se odvozují od normality společnosti. Normy příslušné společnosti anebo sociální skupiny jsou modelem chování a konání jednotlivce či příslušníka takového sociálního útvaru. Ondrejkovič člení sociální normy takto: normokonformní (konformní) sociální chování – je v souladu s normami společnosti, nonkonformní – nápadné, provokující sociální chování, které je ale ještě v tolerančním limitu, společensky ještě akceptovatelné, deviantní – odchýlené od normality, které dále člení na: disociální, asociální a antisociální, delikventní a kriminální (Ondrejkovič, 2000, s. 9). Kraus a Hroncová zmiňují (2010, s. 19), sociologickou teorii Roberta K. Mertonu, který tvrdí, že, sociální deviace není výsledkem patologické osobnosti, ale je produktem struktury společnosti a její kultury. Dle něj kultura dané společnosti vytváří institucionalizované vzory chování a vymezuje legitimní prostředky a způsoby jednání vedoucí k dosažení společensky žádoucích cílů. Pokud však cíle jedinec nemůže dosáhnout legitimními prostředky, dochází ke konfliktu se sociální realitou a výsledkem je anomie – stav, kdy obecně přijatelné normy jsou v rozporu se společensky schválenými způsoby jejího dosažení. Jedlička a kolektiv poukazují na další teorii, která může přispět k vysvětlení vzniku sociálně vyloučených lokalit. Zmiňují teorii Edwina H. Sutherlanda, tedy teorii kulturního přenosu, která tvrdí, že deviantní jednání je dáno v rámci komunikace s druhými, tedy je naučeno v rámci socializace, která probíhá v sociálně-patologickém prostředí, s normami tomuto prostředí odpovídajícími. (Jedlička a kolektiv, 2015, s. 100) Jak moc hluboké normy jsou, lze ilustrovat na Zimbarově výzkumu, kdy na dvě místa, do americké sociálně vyloučené lokality a zbohatlického předměstí, umístil automobil, u kterého nechal záměrně otevřené přední dveře. V sociálně vyloučené lokalitě došlo hned první den po setmění k demolicí vozidla, na předměstí si automobilu dlouho nikdo nevšiml a po pár dnech dokonce někdo dveře vozu zavřel. Na uvedeném příkladu Zimbardo ilustruje, jak moc nás ovlivňuje okolí. (Zimbardo, 2014, s. 258)

5 Problémy v sociálně vyloučených lokalitách

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, pro sociální vyloučení je typické to, že bývá spojeno se sociálně-patologickými jevy. Mezi základní problémy lze řadit nezaměstnanost, předluženost, nízké vzdělání, ztrátu bydlení. Od uvedených jevů se dále odvíjí sociálně patologické jevy.

5.1 Nezaměstnanost, dluhy

Jak uvádí Kukla a kolektiv, život bez pravidelného zaměstnání je jedním z hlavních rysů sociálního vyloučení a zároveň je jedním z hlavních zdrojů potíží osob žijících v těchto podmínkách. Dospělí většinou nemají stálou práci, ti, kterým je 30 a více let, ji ztratili na začátku transformace při snižování stavů zaměstnanců v továrnách a stavebních podnicích. Později už práci nenašli, protože se radikálně změnilы podmínky na trhu práce a klesla poptávka po nekvalifikované pracovní síle (silnou konkurenci v této oblasti tvoří i dělníci z jiných států). Ani jejich děti a ostatní z mladších generací už po základní škole práci nenašli, případně ji nehledali, neboť znají život ze sociálních dávek. Lidem ze sociálně vyloučených lokalit se nevyplatí hledat si stále zaměstnání, neboť si vzhledem k nízké kvalifikaci nemohou vydělat více než je životní minimum jejich domácnosti. (Kukla a kolektiv, 2016, s. 287) V jednom z posledních zkoumání z roku 2015 se došlo k závěru, že počet lidí nezaměstnaných v sociálně vyloučených lokalitách byl odhadován na 80 až

85 % nezaměstnaných, s tím se pojí také výše vzdělání, kdy počet lidí se základním vzděláním byl odhadován na 75 %. (GAC, 2015, s. 9)

V dnešní době se však tato čísla příliš nezměnila, i přestože míra nezaměstnanosti poklesla na 2,3 % (Zaměstnanost, nezaměstnanost, online). Děje se to především proto, neboť mnozí obyvatelé sociálně vyloučených lokalit jsou předluženi. Dle autorek Szénássy, Kňapové a Dvořákové (2017, s. 68) je základní příčinou problému skutečnost, že dluh je v současné době považován za něco, co je běžnou součástí života a nejedná se o nic neobvyklého. Tento přístup navíc utvrzuje marketing různých finančních institucí, které nabízejí např. úvěry, hypotéky, kreditní karty apod. Půjčka je obvykle prezentována jako jakási pojistka, zdroj financí pro případ

krize, způsob splnění svých přání. Na druhou stranu je případné nezvládnutí dluhů považováno za selhání jednotlivce. Dle výsledků kvalitativního výzkumu autorek Szénássy, Kňapové a Dvořákové z roku 2017 se všichni oslovení lidé (37 jednotlivců, pro něž podle vlastních výpovědí představují dluhy velkou zátěž) setkali s minimálně jedním exekutorem či „vymahačem dluhů“, který na ně vytvářel nátlak, násilí (ať psychické jako např. vydírání, tak i fyzické jako např. hrozba zbrání). Dalším důležitým zjištěním uvedeného výzkumu je reflexe současné institucionální podpory lidí, kteří se potýkají s dluhy. Z rozhovorů vyplynulo, že i pro osoby s velmi dobrým vzděláním je systém řešení dluhů velmi komplexní a nepřehledný. (Szénássy, Kňapová, Dvořáková, 2017, s. 61)

5.2 Bydlení

Bydlení je další z oblastí, které se velmi razantně dotýká sociální vyloučení. Ztráta bydlení postihuje rodiny i jednotlivce. Jak uvádí Kukla a kolektiv, v 90. letech minulého století vznikl tlak na odchod nejchudších obyvatel z bytů v městských centrech do okrajových částí obcí. Pronajímatelé používali pro „vystěhování“ romských nájemníků řadu nelegálních postupů, např. je nechali podepsat novou nájemní smlouvu na dobu určitou či výhrůzkami či slibem odměny donutili nájemníky k vystěhování. Někteří nájemníci byli vystěhováni z důvodu neplacení nájemného. Pro rodiny s příjmem na úrovni životního minima je i regulované nájemné drahé a jakýkoliv náhlý výdaj (nedoplatek za vodu, elektřinu apod.) může způsobit, že na nájem prostě nezbude. Tyto rodiny pak odcházejí ze standardního bydlení do bydlení na nižší úrovni, často ubytoven, které původně ani k trvalému bydlení nebyly určeny. Životní náklady jsou mnohem vyšší než ve standardním bydlení a cesta zpět do standardního bydlení se tak stává nemožnou. (Kukla a kolektiv, 2016, s. 286) V rámci poplatku za ubytování je běžné na ubytovnách ještě k tomu hradit prostředky za použití pračky, společné kuchyňky, ve vnitřním řádu bývají ukotveny sankce za porušení pravidel, jako je například mluvení ve společných prostorách, což bývá, vzhledem k tomu, že na ubytovně pobývají i rodiny s dětmi, nesmyslné. V této souvislosti se hovoří o takzvaných obchodních s chudobou, kteří provozují ubytovny, kde je počítán poplatek za pobyt na osobu, nikoliv na jednotku, za dítě bývá standardně požadována vyšší částka. Pro potřeby

naší práce byl sociálními pracovníky neziskové organizace Romodrom uveden příklad ubytovny, která se nachází v Moravskoslezském kraji, kde je cena na osobu 4 700 Kč, na dítě 5 000 Kč, celkově rodina se dvěma dětmi zaplatí 19 400 Kč za jednu místnost, se sociálním zařízením na chodbě. Celková částka je velmi nepřiměřená, navíc jsou v těchto ubytovnách často špatné hygienické podmínky, objevují se zde například štěnice. V současné době není stále schválen zákon o sociálním bydlení, který by situaci pomohl vyřešit, který vychází z principu Housing First a pokládá potřebu bydlet za nenárokovou. (Nejdřív je potřeba bydlet, online)

5.3 Sociálně patologické jevy v sociálně vyloučených lokalitách

Kromě výše uvedených jevů je sociální vyloučení spojeno i se sociálně-patologickými jevy, jako jsou kriminalita, patologické závislosti – drogová, herní atd., sebevražednost, prostituce a pohlavní choroby, patologie rodiny – syndrom CAN, rodinné násilí, agresivita či šikana. (Kraus, Hroncová, 2010, s. 11) Jedná se o jevy, které jsou trvalejšího charakteru a ohrožují hodnoty společnosti. Ve vztahu k dětem je rodina nejdůležitější sociální skupinou dítěte, která mu určuje jeho zakotvení, stabilitu a budoucí schopnost odolávat nepříznivým jevům, je i primárním činitelem socializačního procesu, tedy procesu, kdy se z biologické bytosti stává bytost sociální, tedy postupné začleňování se do života dané společnosti. (Kraus, 2014, s. 29) Mezi nejčastější problémy, které se v souvislosti s výchovou dětí v sociálně vyloučených lokalitách objevují, jsou neschopnost starat se o dítě z důvodu závislosti na drogách, nedostatku finančních prostředků či jiné svízelné sociálně nepříznivé situace.

Jako další důvody uvádí Fischer a Škoda nedostatečné rodičovské kompetence; tedy rodiče nevědí, jakým způsobem se o dítě starat, ať už po stránce fyzické, či psychické, rodiče nejsou dětem schopni zabezpečit přiměřený vývoj a základní potřeby z důvodu vlastní osobní nevyzrálosti. Dále se mezi problémy mezi dětmi a rodiči řadí situace, kdy se rodič o dítě nechce starat (disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace).

Rodiče děti opouštějí a péči o ně lze hodnotit až jako škodlivou (Fischer, Škoda, 2014, s. 157) či může být přímo kvalifikována jako trestný čin dle trestního řádu, například ustanovení § 195, opuštění dítěte či svěřené osoby, § 196, zanedbání povinné výživy, § 198, týrání svěřené osoby, § 199, týrání osoby ve společné domácnosti či § 201, ohrožování výchovy dítěte. (Trestní zákoník č. 40/ 2009, online) U týrání dítěte je možné se setkat s týranými dětmi, které trpí takzvaným syndromem CAN, tedy syndromem týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. (Hanušová, 2006, s. 9)

6 Důsledky sociálního vyloučení pro děti

Sociální vyloučení má neblahý dopad v tom, že zasahuje celé rodinné systémy a může být příčinou například dlouhodobého rozpadu tradiční rodiny, rolí v rodině. Vede k nezaměstnanosti více členů rodiny, kriminalitě, toxikomanii, nižšímu zájmu o vzdělání a celkově o dění kolem sebe (veřejné dění) i o sebe samého (psychické strádání – ztráta motivace, sebevědomí, u fyzických projevů lze hovořit o částečné či úplné absenci kontaktu se zdravotnictvím).

Ruku v ruce je se sociálním vyloučením spojena také chudoba. Hovoří se o materiální deprivaci, placené práci a příjmové chudobě. V roce 2014 se pod hranici příjmové chudoby dostali lidé s měsíční částkou nižší než 9 680 Kč. Pod hranici příjmové chudoby v ČR žilo 990 000 obyvatel. (Strategie sociálního začleňování 2014–2020, 2014, s. 8) Děti vyrůstající v tomto prostředí se nezdá, kdy potýkají s rizikovým chováním jako je záškoláctví, lhaní, agresivita, šikana, kriminální jednání (krádeže), vandalismus, závislostní chování (legální návykové látky – alkohol, cigarety, nelegální návykové látky, gambling, rizikové sexuální chování (zejména předčasný pohlavní styk, promiskuita, náhodné známosti, styk bez kondomu, prostituční chování, předčasná těhotenství, rozvoj sexuálních deviací spojený s triádou příznaků noční pomočování po 12. roce života, krutost ke zvířatům, žhářství) a nezdravé stravovací návyky.

Sobotková uvádí, že pojem rizikové chování lze považovat jako nadřazený k pojmům problémové, asociální, delikventní, antisociální a disociální chování. (Sobotková, 2014, s. 40, 41) Jedná se o komplexní pojem společenskovední, ale i medicínský. Jedná se o chování, které přímo nebo nepřímo působí psychosociální nebo zdravotní poškození jedince, jiných osob, majetku nebo prostředí. (Macek, 2003, s. 62) Mezi rizikové chování patří: záškoláctví, šikana, lhaní, agresivita, kriminální jednání, závislostní chování, rizikové sexuální chování, nezdravé stravovací návyky atd. (Sobotková, 2014, s. 42) Teorii vzniku rizikového chování popisují Fischer a Škoda ve třech obecnějších rovinách. Teorie biologicko-psychologické, které hledají souvislost mezi tělesnou stavbou či genetikou (například teorie rozeného zločince), teorie sociálně-psychologické, které kladou důraz na

sociální učení, osobnostní rysy či kognitivní styly (například teorie sociálního učení) a teorie sociologické, které se zaměřují na společenský a kulturní kontext vzniku rizikového chování. (Škoda, Fischer, 2009, s. 31) Sobotková poukazuje na teorii Jessor pak tyto teorie doplňuje termínem „syndrom problémového chování“, který poukazuje na to, že chová-li se adolescent rizikově v jedné oblasti, je pravděpodobné, že toto chování bude rozšiřovat do více oblastí. (Sobotková, 2014, s. 43)

7 Prevence rizikových faktorů při výchově dětí

Možností řešení sociálního vyloučení a řešení rizikových faktorů, které zde působí na děti, je několik v různých úrovních. Jedním z nich je sociální práce, která je, jak uvádí Keller (2010, s. 6), symbolem kulturnosti a civilizovanosti, je projevem toho, že společnost není lhostejná k osudu těch, kterým se z nejrůznějších důvodů nedaří. Tyto lidi neodepisuje, ačkoliv tržní mechanismus je odepsal, a neponižuje, protože ponižující je již samotná jejich situace. Legislativně se vychází ze zákona o sociálních službách č. 108/2006, kde je vymezena především bezplatnost základního sociálního poradenství, které má za cíl předcházet nepříznivým životním situacím či je řešit.

Jednou z významných služeb jsou terénní programy – kdy se sociální pracovníci či pracovníci v sociálních službách setkávají s danou osobou v přirozeném prostředí uživatele, v lokalitě. Dle situace uživatele s ním řeší jeho aktuální problémy, které se nejčastěji týkají získání práce, bydlení, problémů s dluhy a mezilidských vztahů. Dále sociálně aktivizační služba, která se zaměřuje především na práci s rodinou, tedy celým rodinným systémem, náplní sociálně aktivizační služby jsou výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti a také sociálně terapeutické činnosti. Pro práci s dětmi a mladistvými slouží nízkoprahová zařízení pro děti mládež, která jsou poskytována dětem a mládeži od 6 do 26 let, služba je poskytována anonymně. Nízkoprahové zařízení bývá zřizováno v blízkosti sociálně vyloučených lokalit, sídlišť či obdobných míst, zejména tam, kde se objevují sociálně patologické jevy. Dětem či mladistvým je poskytována alternativa trávení času, jsou jim nabízeny aktivity, učí se trávit čas samy se sebou a jim poskytováno poradenství. Děti a mládež navštěvují zařízení samy či jsou vyhledáváni aktivně zaměstnanci zařízení formou takzvané depistáže (Zákon č. 108/ 2006, online).

Jak ukazuje praxe, zejména při poskytování služeb v sociálně vyloučených lokalitách, bývá mnohdy otázkou do jaké míry služby ještě působí preventivně a do jaké míry pouze tlumí důsledky sociálního vyloučení. Jako jednou z možných efektivních variant řešení či posunu v sociálně vyloučených lokalitách může být komunitní práce, která si zakládá na práci s širším celkem, nejen komunitou

v sociálně vyloučené lokalitě, ale komunitou jakožto celou obcí. Matoušek (2003, s. 92) uvádí, že komunita je považována jako společenství žijících a kooperujících lidí v jedné instituci nebo v jedné lokalitě. Jedná se o náročnou činnost, neboť cílová skupina jsou lidé, kteří řeší stejné problémy, často migrují, tudíž je těžké pracovat kontinuálně a jsou málo motivováni. Jsou-li tyto obtíže překlenuty, začíná se objevovat důvěra, vzájemná odpovědnost a respekt. Cílem komunitní práce je aktivizace všech členů komunity a společné dosažení trvalé změny (Kraus, 2014, s. 195). V rámci komunitní práce většinou fungují i komunitní centra, u kterých se téměř vždy objevují aktivity zaměřené na děti- například taneční kroužek. Pokud se komunitní práce vyvíjí správným směrem, dochází k sociální změně, která může být i trvalá.

Přímo na prevenci kriminality v lokalitách byl zaměřen projekt Asistentů prevence kriminality, v projektu byli zaměstnáni většinou lidé přímo z dané komunity, kteří preventivně působili v rámci dané sociálně vyloučené lokality jak na dospělé, tak na děti, jejich náplní práce bylo přispět ke snížení kriminality v sociálně vyloučené lokalitě, zvýšení pocitu bezpečí, motivace k zaměstnání, podpora sociální integrace, prevence susedských sporů, posílení vnitřní koheze a pozitivních vzorců chování v rámci rodin prostřednictvím zaměstnání pro dospělého člena rodiny, změna negativního pohledu majoritní společnosti na osoby sociálně vyloučené (Informace o projektu Asistent prevence kriminality, online). Situaci chce řešit také Ministerstvo práce a sociálních věcí, které si ve spolupráci s ostatními rezorty vytyčilo 15 bodů jak postupovat proti obchodníkům s chudobou. Mezi jednotlivé body patří například regulace pronájmu více bytů přes živnostenské oprávnění, revize dávkového systému, umožnit oddlužení osob v exekuční pasti bez nastavení minimálního limitu splacení pohledávek, stanovit povinnou školní docházku dosažením vzdělání, nikoliv věkem, zajistit dlouhodobé zaměstnávání dlouhodobě nezaměstnaných a další, každé opatření je však v gesci jiného ministerstva, což může výrazně snížit celkový výsledný efekt (15 opatření pro boj proti obchodníkům s chudobou, online).

Na poli pedagogickém je třeba zmínit působení sociálního pedagoga, jak uvádí Kraus (2014, s. 199), mozaika činností sociálního pedagoga je velmi široká a pestrá. Sociální pedagog pracuje především s dětmi a mládeží. Mezi jeho činnosti patří

například výchovné působení ve volném čase (nabídka hodnotných volnočasových aktivit), poradenské činnosti vykonávané na základě diagnostiky a sociální analýzy problému a životní situace, reedukační a resocializační péče i terénní práce. Náplní činnosti sociálního pedagoga je také často spolupráce s rodiči nebo jinými pedagogickými pracovníky či dalšími odborníky. (Kraus, 2014, s. 201) Práci s dětmi či mladistvými s poruchami chování či trestnou činností se zabývá kurátor pro mládež, zaměřuje se na sociálně právní ochranu dětí, které zanedbávají školní docházku, požívají alkohol či jiné návykové látky, žijí se prostitutací, spáchaly trestný čin, či čin jinak trestný a děti, které se opakovaně dopouští úteků od rodičů. (Zákon č. 359/1999 Sb., online) Dále se prevencí zabývá orgán sociálně právní ochrany dětí a mládeže, jehož činnost, sociálně právní ochrana dětí je také ukotvena v zákoně č. 359/1999 Sb., tedy v zákoně o sociálně právně ochraně dětí a mládeže. Jeho náplní je preventivně poradenská činnost. Zaměřuje se na ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině. (Zákon č. 359/1999 Sb., online) Ve škole se prevencí nejvíce zabývá školní psycholog a metodik prevence. V rámci preventivních aktivit je třeba opět zmínit novelu zákona týkající se inkluze a povinný předškolní rok, podrobně popsáno v kapitole 3.

8 Koncepce a metodika

Výzkumná část je zaměřena na faktory ovlivňující děti v sociálně vyloučených lokalitách. Výzkumné šetření bude provedeno s využitím případových studií, takzvaných kazuistik. Jak uvádí Hendl, případová studie se zaměřuje na podrobný popis a rozbor jednoho nebo několika málo případů. Předpokládá se, že důkladným prozkoumáním jednoho případu lépe porozumíme jiným podobným případům. Na konci studie se zkoumaný případ vřazuje do širších souvislostí. (Hendl, 2016, s. 102) V rámci zahájení výzkumného šetření byl proveden pilotážní průzkum, tedy seznámení se s prostředím a terénem, Gavora uvádí, že pilotážní průzkum je vhodné použít, pakliže výzkumník nepochází přímo ze zkoumaného prostředí, obzvláště pilotážní průzkum doporučuje při zkoumání marginálních skupin obyvatelstva. (Gavora, 2000, s. 83) Po pilotážním průzkumu, byl proveden předvýzkum ve dvou sociálně vyloučených lokalitách vždy na jednom vzorku respondenta. První typovanou lokalitou byla sociálně vyloučená lokalita v Jihomoravském kraji a druhou lokalitou byla sociálně vyloučená lokalita ve Středočeském kraji. V těchto lokalitách byly provedeny polostrukturované rozhovory. Na základě nich došlo k drobným přehodnocením vztahujícím se k výzkumnému šetření. Zejména v otázce věku respondentů a délce rozhovoru.

8.1 Cíl výzkumného šetření a výzkumné otázky

Cílem výzkumného šetření je popsat faktory ovlivňující děti v sociálně vyloučených lokalitách. Výzkumné šetření si neklade ambice na přinesení zásadního nového poznatku, ale doplňuje teoretickou část práce. Na základě cíle výzkumného šetření, tedy popsání faktorů ovlivňujících děti v sociálně vyloučených lokalitách byly vysloveny výzkumné otázky:

- Má rodinné prostředí vliv na přítomnost rizikových faktorů?
- Jaké jsou ambice dětí v sociálně vyloučených lokalitách?
- Co dělají děti v sociálně vyloučené lokalitě ve volném čase?
- Jaký vztah mají ke škole?

8.2 Výzkumná metoda

Jako výzkumná metoda byla zvolena forma případových studií, takzvaných kazuistik, konkrétně byla zvolena osobní případová studie, kterou Hendl popisuje jako podrobný výzkum určitého aspektu u jedné osoby, kdy se pozornost věnuje například minulosti, kontextovým faktorům a postojům, které předcházely určité události (užívání drog, rozvod). Zkoumají se možné příčiny, determinanty, faktory, procesy a zkušenosti, jež k ní měly vztah. (Hendl, 2016 s. 156) Data využitá v kazuistikách byla získána pomocí polostrukturovaného interview, které Gavora popisuje jako kompromis mezi strukturovaným interview, které má pevně dané otázky, a nestrukturovaným interview, které umožňuje volnost odpovědí, je u něj pouze stanovené téma, obsahový rámec, otázky plynou z realizovaného interview. (Gavora, 2000, s. 137) Polostrukturované interview je použito také proto, že respondenti jsou děti, které se ne vždy vyjadřují jednoznačně. V rámci uvedeného způsobu sběru dat je možné využít přezkoušení toho, zda respondent otázkám porozuměl, respondent může vyjít své zcela subjektivní pohledy a názory, respondent může samostatně navrhnout možné vztahy a souvislosti. (Hendl, 2000, s. 170)

Ve vztahu k prostředí, kde bylo interview realizováno, bylo přirozené prostředí dítěte, tedy jeho domácnost, kde dítě mohlo být s dotazovatelem o samotě a bez rušení. Byl stanoven věk dotazovaného dítěte na školní věk dítěte, který byl zejména díky předvýzkumu, upraven na věk 12–13 let, neboť děti mladší 12 let nebyly schopny zcela pochopit všechny formulované otázky, díky předvýzkumu byla upravena i doba interview vzhledem ke schopnosti koncentrace dětí v tomto věku. Všechna interview byla realizována v místech označených jako sociálně vyloučené lokality. Interview bylo vždy realizováno osobně. V rámci výzkumného šetření byl získán u všech respondentů informovaný souhlas, vzhledem k nezletilosti respondentů byl souhlas získán od zákonných zástupců dětí. Děti i rodiče byli informováni o průběhu výzkumného šetření a jeho cíle. Výběr vzorku respondentů byl proveden metodou takzvaných typických případů a metodou takzvané sněhové koule (viz Hendl, 2016, s. 156), tedy na doporučení již zkoumaných jedinců, kdy

použitím této metody výběru vzorku došlo k eliminaci odmítnutí výzkumného šetření respondentem.

Při vedení interview byly použity zásady, které uvádí Hendl, zejména důkladná příprava, uvědomění si, že otázky kladené v rozhovoru nejsou totožné s výzkumnými otázkami, citlivé chování k věku a kulturním odlišnostem respondenta, jasná formulace otázek, pozorné naslouchání a projevování zájmu o respondenta, udržení neutrálního postoje k sdělovanému obsahu informací a neposuzování osoby, kompletování a kontrola poznámek po rozhovoru (Hendl, 2016, s. 176).

8.3 Kazuistiky

Kazuistika 1

Lucii je 13 let, žije ve Středočeském kraji. Chodí do 8. třídy. Žije u prarodičů, rodičů matky, přestěhovala se k nim před půl rokem, neboť její matka si našla nového partnera a vychovává s ním své druhé dítě, Lucčina bratra. Otec má také novou partnerku, se kterou má osmiměsíční dceru. Své dětství popisuje jako „normální“, popisuje, že se o ni táta s mámou starali, žili na ubytovně. Na otázku, jak se o ni konkrétně starali, odpovídá že: „Máma doma vždy navařila a táta chodil do práce.“ Matce bylo v době narození Lucky 19 let a otci 21 let, žili v partnerském vztahu. Matka Lucky před porodem pracovala nárazově, měla různé brigády, otec Lucky pracoval nelegálně ve stavební firmě. Rodiče Lucky se rozešli, když jí bylo 8 let. Nerada na to období vzpomíná, otec si našel milenkou a odešel za ní. S otcem je v kontaktu minimálně, nestojí o něj, i když jí údajně pořád chce kontaktovat, Lucka mu klade za vinu rozpad vztahu s matkou.

Lucka poté žila s matkou. Tu dobu popisuje Lucka jako „nic moc“, zároveň uvádí, že byla často sama doma a chodila za babičkou a dědou. Matka se vracela domů pod vlivem alkoholu či drog často až za několik dní a často střídala partnery. Ve škole Lucka prospívala do doby rozchodu rodičů. Škola jí bavila a domnívala se, že jí paní učitelka měla ráda. Uvádí, že měla i hodně kamarádek a mívala i vyznamenání. S přípravou do školy jí pomáhala sociální pracovnice neziskové organizace. V nové škole zatím nemá tolik kamarádů. Ve škole ji to už nebaví a zhoršila si prospěch.

Uvádí, že již také byla „za školou“, omluvenku si napsala sama, ale že ji babička s dědou hlídají, aby školu navštěvovala.

Kamarády má hlavně z blízkého okolí, nejlepší kamarádkou je sestřenice. Chlapce již údajně nějaké měla a nyní má údajně vážný vztah, chlapci je 15 let. O dítěti zatím neuvažuje, protože je to brzy, ale chtěla by mít dítě okolo 20 let. S chlapcem již vyzkoušela pervitin, Lucii to dle jejich slov „moc nebralo“, ale její přítel si prý občas dá. Bydlení na ubytovně, tedy ve dvou pokojích, kde v jednom bydlí prarodiče a v druhém ona, se sociálním zařízením na chodbě, považuje za normální, jako měla, když bydlela s rodiči, než se rozešli. Lucie označuje za své koníčky módu, úpravu svého zevnějšku, komunikaci na sociálních sítích a „chození ven“, což představuje návštěvu místního nákupního centra a sezení zde na lavičkách. Ráda by v budoucnosti pracovala jako kadeřnice, ale neumí si představit, že by ještě musela další roky studovat. Nestojí ani o kontakt s matkou, kterou nevnímá jako autoritu, nejvíce nyní respektuje svého přítele.

Kazuistika 2

Tomášovi je 13 let, bydlí v pronájmu v sociálně vyloučené lokalitě, v polorozpadlém domě na bývalém statku. Bydlí zde se svou matkou a 7letým bratrem. Jejich otec se před několika lety rozešel s jejich matkou a byl delší dobu ve výkonu trestu odnětí svobody a nyní bydlí nedaleko se svou novou partnerkou. Tomáše škola vůbec nebaví, již dvakrát propadl a chodí tam nerad. S přípravou do školy mu pomáhá pracovníce neziskové organizace, chodí k němu domů 2x týdně, Tomáš uvádí, že má pracovníci docela rád, že mu pomáhá a dá se s ní mluvit. I tak ale do školy chodí nerad, občas jde i za školu, omluvenky si píše sám nebo mu je píše matka. O matce nehovoří moc zaujatě, má partnera, který nebydlí s nimi a matka je často u něj, s ním má konzumovat ve větší míře alkohol. Tomáš se tak často musí postarat o svého mladšího bratra. Dle jeho slov k nim občas chodí i sociální pracovníce z úřadu (nejspíše sociální pracovníce z odboru pro sociálně-právní ochranu dítěte), ale už tam prý dlouho nebyla.

Tomáš se také zmínil, že u nich nedávno byla policie, neboť měl prodávat marihuanu. Neprodával jí však on, ale jeho kamarád, který to na něj měl „hodit“.

Tomáš přiznává, že marihuanu občas požívá, avšak ji neprodává. Byl již na výslechu, byl tam sám a dle jeho slov mu to nevadilo. S prarodiči z otcovy strany se nevidá, s prarodiči z matčiny strany se vídá minimálně. Jeho matka chová na bývalém statku prase, Tomáš tvrdí, že často matka říká, že ho má raději než syny. Když si Tomáš neví rady, řeší to většinou s kamarády. Bratra má rád, ale také přiznává, že ho dost často obtěžuje to, že se o něj musí starat a že na něj má občas nervy. Tomáš zatím nemá představu, co by chtěl v životě dělat, ale určitě by chtěl mít hodně peněz a rychlé auto.

Kazuistika 3

Heleně je 13 let a žije v sociálně vyloučené lokalitě, v pronájmu, bydlí v bytě spolu s otcem. Donedávna s nimi bydlela i babička, která měla Helenu v pěstounské péči. Matka Heleny propadla drogám, již když byla Helena miminko, s matkou se vídala velmi sporadicky a dnes ani neví, kde je. Helena chodí do školy celkem ráda, dle jejích slov prospívá „jakž takž“. Má ještě starší nevlastní sourozence, mají stejného otce, ale s těmi se vídá velmi málo. Helenin otec pracuje jako skladník. Helena o něm mluví moc hezky, spojuje je také společný koníček – hudba. Helenin otec hraje na housle, stejně jako Helena, navštěvuje lekce hudební výchovy v lidové škole umění. Jejím dalším koníčkem je street dance, kterému se věnuje 3x týdně, uvádí, že se koníčku věnuje již od 4 let.

Helena má kamarády zejména v rodině. Zkušenosti s chlapci již má, ale nechce je dále popisovat. Chlapce v současné době nemá, neboť na něj nemá čas. V budoucnosti by se ráda věnovala hudbě a sportu, nemá ale ještě konkrétní představu o povolání. V současné době se však obává o svůj osud, neboť jí po smrti babičky, která ji měla v pěstounské péči, čeká soud o svěření do péče, kde by moc chtěla zůstat s otcem a otec by ji rád měl svěřenou v péči, avšak před několika desítkami let spáchal trestný čin a obává se možného důsledku, který by z toho mohl pro rozhodování soudu plynout.

Kazuistika 4

Martině je 12 let, žije v sociálně vyloučené lokalitě, v pronájmu, v bytě, spolu se svou matkou. Matka pracuje jako prodavačka. S otcem Martiny se matka rozešla před pár lety. Martina měla otce velmi ráda a rozchod ji mrzí. Ve škole ji to baví, i zde má hodně kamarádek. Označuje se za bezproblémovou žákyni, je zvyklá plnit si své povinnosti do školy a škola ji baví, na školu se připravuje sama. Nikdy nebyla za školou ani o tom neuvažovala. O své matce mluví moc hezky, líbí se jí, jak se o ni stará a jednou by chtěla vést domácnost stejným způsobem jako ona. Odmala se také věnuje tancování, a dokonce se účastní i závodů.

Po rozvodu rodičů uvádí, že se sebepoškozovala, škrábala si ruce až do krve. Řešila to s matkou a s odborníkem a nyní k němu prý ještě občas zajde. Po otci se jí velmi stýská, vídá se s ním, ale chtěla by, aby rodiče byli zase spolu, nicméně chápe, že to již asi nepůjde. O obou rodičích mluví s úctou a je vidět, že je má moc ráda. Uvádí, že již ochutnala alkohol, ale nechutnal jí, stejně tak cigarety. Drogy nezkoušela, ale bojí se toho. Má moc ráda malé děti. Sama by chtěla dítě okolo 25 let. Ráda by se dětem věnovala i profesně jako učitelka v mateřské škole. Jejím snem je odjet na dovolenou k moři.

Kazuistika 5

Davidovi je 13let a bydlí na ubytovně, kde bydlí od narození. Jeho matka byla závislá na drogách, stejně tak jeho otec, od narození je v péči své babičky. S rodiči se neviděl do svých 10 let, neboť byli oba dva ve výkonu trestu odnětí svobody. S rodiči se nechtěl vůbec vidět, jsou pro něj cizí lidé, stejně tak i jeho sourozenci, které viděl jednou. Nerad o nich mluví a je vidět, že mu téma není příjemné. Do školy chodil jako malý rád, učil se výborně a paní učitelka ho měla ráda. Bohužel musel v druhé třídě přestoupit na jinou školu, neboť se s babičkou stěhovali. Na nové škole se mu nelíbí, chodí do ní nerad, nemá zde kamarády. Prospěch má dobrý, ale chtěl by se zlepšit, chodí ho doučovat paní, která dělá dobrovolnici v jedné neziskové organizaci. David o ní mluví hezky, je to starší paní, která byla dříve učitelkou matematiky a fyziky. David si chváří, že mu vše vždy vysvětlí a je trpělivá. David vypráví také o tom, že když byl malý, učila se s ním babička a hodně spolu četli.

David si také stěžuje, že bývá často nemocný, bývá mu ráno nevolno, než jde do školy. S babičkou byl u lékaře, ale ten nic nezjistil. Ve škole se s nikým moc nebaví a nikdo si ho moc nevšímá. Paní učitelka je na něj, dle jeho slov, přísná. Netěší se tam. Kamarády má z rodiny, bratrance a sestřenicí. Není moc zvyklý chodit mezi lidmi. Rád čte a zajímá se o vesmír. Rád by jednou studoval vysokou školu, ale nechce mít spolužáky/ vrstevníky, nejvíce si rozumí s dospělými.

Kazuistika 6

Zdeňkovi je 12 let, bydlí v sociálně vyloučené lokalitě, jedná se o dva nájemní domy, domy jsou poškozené, vlhké a objevuje se tu plíseň. V okolí jsou odpadky, u kterých lze spatřit potkany. Zdeněk bydlí s rodiči v bytě 2+1, bydlí zde i s dalšími 3 sourozenci. Zdeněk do školy chodí nerad, má v ní však kamarády, a to je pro něj důvod, aby ji navštěvoval. Neskrytě ale přiznává, že občas jde i za školu, rodiče o tom však nevědí. Do školy se nepřipravuje.

Dále Zdeněk také přiznává, že kouří. Podle něj kouří všichni okolo něj. Zdeněk uvádí, že byl v diagnostickém ústavu, protože se pral. Jeho pobyt v diagnostickém ústavu mu vadil, nikdo za ním nebyl a stýskalo se mu po rodičích. Zdeněk uvádí, že byl ve škole u psychologa a potom mu byl přidělen asistent pedagoga. Uvádí, že se pere, protože ho spolužáci provokují a také nevydrží celý den sedět v lavici. I při rozhovoru nevydrží sedět na místě a projevuje se hyperaktivně. Dle jeho slov ale nikam nedochází a žádné léky nebere. Asistentku pedagoga má rád a chválí jí, že mu pomáhá. Volný čas tráví s kamarády, většinou se prochází po městě. Je přesvědčený, že již nechce studovat dále, ale chtěl by si vydělat peníze na auto.

Tabulka č. 1: Shrnutí kazuistik (zpracování vlastní)

	KAUZUISTIKA					
	č. 1	č. 2	č. 3	č. 4	č. 5	č. 6
Neúplná rodina	•	•	•	•	•	
Soc. patologické jevy v rodině	•	•	•	•	•	•
Vyzkoušení návykové látky	•	•		•		•
Vyzkoušení alkoholu	•					
Volnočasový kroužek			•	•		
Pomoc s přípravou do školy	•	•			•	•

8.4 Shrnutí šetření

Na základě dat, která byla získána z empirického šetření, se pokusím o závěrečné shrnutí a zodpovězení výzkumných otázek.

Jako jeden ze zásadních faktorů ovlivňujících děti v sociálně vyloučených lokalitách lze označit rodinné prostředí. Téměř všichni respondenti pocházeli z neúplných rodin, kde o ně rodiče projevovali částečný zájem, či ho neprojevovali vůbec. U některých z rodičů se objevovaly také sociopatologické jevy – alkoholismus, trestná činnost či drogová závislost. U dvou rodin ze šesti neměli rodiče zaměstnání či nebyli zaměstnání vůbec. U jednoho dítěte prarodič participoval na jeho přípravě do školy. U jednoho z respondentů pomáhala ve škole asistentka pedagoga. Dvě děti měly stabilní zájmy, většinu škola nebaví. Co se týká budoucnosti, tak dvě děti měly představu, co by chtěly dělat, jeden z respondentů zároveň uvedl. I přesto, že všichni respondenti žili v nepříznivých podmínkách týkajících se bydlení, ani jeden respondent tento fakt neoznačil jako problém. Výzkumné otázky byly zodpovězeny.

Závěr

Faktory, které děti ovlivňují, úzce souvisí s tím, kde žijí a v jakém prostředí jsou vychovávány. Charakteristikou sociálně vyloučené lokality je její vyčlenění od ostatních, a to ve všech ohledech. U dětí se to projevuje především sociální izolovaností, nízkým kontaktem s širším okolím a komunikací a utužováním vztahů zejména v rámci rodiny. Děti žijící v sociálně vyloučených lokalitách považují místo, kde bydlí, za standardní. Často jsou okolnostmi, většinou nekompetentností rodičů, donuceny přijmout částečnou roli dospělého (péče o mladší sourozence), bohužel to bývá spojeno i s přijímáním ostatních atributů, které dospělí mají, včetně těch negativních. V prostředí sociálně vyloučené lokality jsou mnohdy sociálně patologické jevy považovány za normu, děti se narodí do prostředí, kde se běžně vyskytuje trestná činnost, prostituce, drogové závislosti, gamblerství, lichva, atd.

Výzkumné šetření potvrdilo u respondentů přítomnost sociálně patologických jevů u rodičů a rizikového chování u dětí, jako je záškoláctví, lhaní, kriminální jednání, závislostní chování a rizikové sexuální chování (předčasný pohlavní styk). Zde je otázkou času, zdali se po období adolescence stane sociálně patologickým, či ne. U většiny respondentů bylo rizikové chování voleno jako coping, tedy únik či vyrovnání se s nastalou složitou situací. Výzkumné šetření prokázalo minimální zájem rodičů o vzdělávání dětí, stejně tak i děti prokazovaly menší zájem o studium. Pozastavení hodným poznatkem výzkumného šetření bylo zjištění přítomnosti stabilních volnočasových aktivit u některých dětí. Dalším poznatkem, který bych ráda uvedla, že pro děti představoval kontakt s pracovníkem nevládní neziskové organizace, kromě školy, mnohdy jediný kontakt se společností. Cíl bakalářské práce byl dle mého názoru naplněn.

Bakalářská práce by mohla sloužit k dalšímu zkoumání v oblasti sociálně patologických jevů či sociální práci.

Seznam použité literatury

BAUMAN, Zygmunt, MAY, Tim. *Myslet logicky*. 2.vyd. Praha: SLON, 2010. 239 s. ISBN 978-80-7419-026-1.

BITTNEROVÁ, Dana. *Romové*. Praha: Fakulta humanitních studií, 2013. 223 s. ISBN 978-80-87398-45-6.

FISCHER, Slavomil, Škoda, Jiří. *Sociální patologie*. 2.vyd. Praha: Grada, 2014. 232 s. ISBN 978- 80-247-9417-4.

GABAL, Ivan, ČADA, Karel a SNOPEK, Jan. *Klíč k posílení integrační politiky obcí: sociální vyloučení Romů a česká společnost*. Praha: Otevřená společnost, 112 s. 2008. ISBN 978-80-87110-07-2.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Násilí na dětech – syndrom CAN*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 24 s. ISBN 80-86991-78-4.

HENDL, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. 4.vyd. Praha: Portál, 2016. 437 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. 261 s. ISBN 80-85931-79-6.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. 544 s. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5.

KELLER, Jan. Sociální práce je symbol kultivovanosti a kulturnosti. *Sociální práce*. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2010, č. 1, s. 160–165. ISSN 1213-6204.

KRAUS, Blahoslav, HRONCOVÁ, Jolana a kol., *Sociální patologie*. Hradec Králové, 325 s., 2010. ISBN 978-80-7435-080-1. 2. vyd.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2014. 216 s. ISBN 978-80-262-06943-9.

- KUKLA a kolektiv, *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.
- MACEK, Petr. *Adolescence*. Praha: Portál, 2003. 141 s. ISBN 80-7178-747-7.
- MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. 6. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. 248 s. ISBN 80-4185850-61-3.
- MAŘÍKOVÁ, Hana, PETRUSEK, Miloslav, VODÁKOVÁ, Alena. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-310-5.
- MAŘÁDEK, Vladimír. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava: Vavrla nakladatelství, 1999. 70 s. ISBN 80-238-6731-8.
- MASLOW, Abraham, H. *Náboženství, hodnoty a vrcholné zážitky*. Brno: Holar, 2017. 143 s. ISBN 978-80-906731-0-6.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém, nebo po zlém?*. Praha: Portál, 2012. 128 s. ISBN 978-80-262-0133-5.
- MOREE, Dana. *Systém v ne-systému aneb inkluze rok poté*. Praha: Nadace Open Society Fund, 2018. 14 s. ISBN 978-80- 87725- 43-6.
- NIEDEK, Norbert Mappes. *Chudí Romové, zlí Cikáni*. Brno: HOST, 2013. 299 s. ISBN 978-80-7294-869-7.
- ONDREJKOVIČ, Peter. *Sociální patológia*. Veda, 2009. 577 s. ISBN 9788022410748.
- RASZKOVÁ, Tereza, HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I., Vězení*. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2018. 146 s., ISBN 978-80-7435-716-9.
- SIROVÁTKA, Tomáš, ŠIMÍKOVÁ, Ivana, JAHODA, Robert, GODAROVÁ, Jana: *Chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice, s důrazem na*

děti a domácnosti vychovávající děti. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2015. 156 s. ISBN 978-80-7416-213-8.

SOBOTKOVÁ, Veronika. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. 152 s. ISBN 978-80-247-4042-3.

ŠŤASTNÁ, Jaroslava. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Univerzita Karlova, 2006. 116 s. ISBN 978-80-246-33565.

ŠROMOVÁ, Kateřina. *Jak čtou Romové*. Praha: Univerzita Karlova, 2016. 196 s. ISBN 978-80-7308-595-7.

SZÉNÁSSY, Edit, KŇAPOVÁ, Kateřina, DVOŘÁKOVÁ, Tereza. *Jak zůstat člověkem v síti dluhů – kvalitativní výzkum*. Praha: Ekumenická akademie, 2017. 3 s.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0.

VOJTOVÁ, Věra. *Úvod do etopedie*. Brno: Paido, 2008. 128 s. ISBN 978-80-7315-166-9.

ZIMBARDO, Philip. *Luciferův efekt: jak se z dobrých lidí stávají zlí*, Praha: Academia, 2014. 625 s. ISBN 978-80-200-2346-9.

Elektronické zdroje

GAC. Aktuální zakázky. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online]. ©2018 [cit.2019-01-16].

Dostupné z https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf.

LEWIS, Oscar. *The Culture of Poverty* [online] 1966 [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: http://lhc.ucsd.edu/MCA/Mail/xmcamail.2010_11.dir/pdfKPNFlustp6.pdf.

Zákon č.108/2006 Sb., o sociálních službách. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2017 [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>.

Zákon č. 111/ 2006 Sb., zákon o hmotné nouzi. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2017 [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-111>.

Zákon č. 359/ 1999 Sb., zákon o sociálně právní ochraně dětí a mládeže. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010- 2017 [cit. 2019-02-12]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.

Národnost romská vyplnilo 13 tisíc lidí. *Aktualne.cz* [online]. 15. 12. 2000 [cit. 2019- 02- 15]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/narodnost-romska-vyplnilo-13-tisic-lidi-pribylo-jich/r~i:article:725486/?redirected=1554804960>.

Omezení doplatku na bydlení. *Clovekvtisni.cz* [online]. 2. 2. 2018 [cit. 2019- 02-12] Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/omezeni-doplatku-na-bydleni-na-kladne-4867gp>.

Finanční dopady předčasných odchodů ze vzdělávání. *Socialni-zaclenovani.cz* [online]. © 2015 [cit. 2019- 01-15]. Dostupné z: [file:///C:/Users/Romodrom/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Financni_dopady_predcasnych_odchodu%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/Romodrom/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Financni_dopady_predcasnych_odchodu%20(3).pdf).

Vyhláška č. 27/2016 Sb., Vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných. *Zákony pro lidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2017 [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/hledani?text=Vyhl%C3%A1%C5%A1ka%20%C4%8D.%2027%2F2016%20Sb>.

Trestní zákoník č. 40/2009 Sb., *Zakonyprolidi.cz* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2017 [cit. 2019-01-10]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40?text=trestn%C3%AD+z%C3%A1kon%C3%ADk>.

Strategie sociálního začleňování na léta 2014 až 2020. *MPSV.cz* [online]. © 2017 [2019-01-02] Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf.

ČSÚ. Statistiky. *Zaměstnanost, nezaměstnanost* [online]. © 2019 [cit. 2019-01-16]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/zamestnanost_nezamestnanost_prace.

Jaké jsou skutečné postoje veřejnosti k inkluzi. *EDUin.cz* [online]. 23. 3. 2017 [cit. 2018- 11-06]. Dostupné z: <https://www.eduin.cz/tiskove-zpravy/tiskova-zprava-jake-jsou-skutecne-postoje-verejnosti-k-inkluzi/>.

Informace o projektu asistent prevence kriminality. O nás. *MVCR.cz* [online]. © 2019 [cit. 2019- 02-05]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/informace-o-projektu-asistent-prevence-kriminality.aspx>.

15 opatření pro boj proti obchodníkům s chudobou. *MPSV.cz* [online]. © 2019 [2019- 02-14]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/35121/2019_02_21_-_TZ__MPSV_pripravilo_15_opatreni_pro_boj_proti_obchodnikum_s_chudobou.pdf.

Nejdřív je potřeba bydlet. Úvod. *Platforma pro sociální bydlení.cz* [online]. © 2018 [cit. 2019-02-18]. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/>.

Varianty: Inkluzivní vzdělávání [online]. Praha 2018 [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <https://www.varianty.cz/inkluzivni-vzdelavani>.